

СУТНІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

М.М.Бабич, здобувач

Миколаївський державний аграрний університет

У статті визначено головні критерії, згідно з якими аграрне господарство слід віднести до "фермерського" з економічної та юридичної точки зору, найзначущі ознаки класифікації фермерських господарств та наведено характеристику їх типів.

В статье определены главные критерии, согласно с которыми аграрное хозяйство следует отнести к "фермерскому" с экономической и юридической точки зрения, наиболее важные признаки классификации фермерских хозяйств и приведена характеристика их типов.

Одним із перспективних напрямів створення конкурентно-ринкового середовища є розвиток малого підприємництва, найбільш вагомою складовою якого в сільському господарстві є фермерські господарства. Сьогодні цілком очевидно, що успіх ринкових перетворень в аграрному секторі великою мірою визначатиметься тим, як вдасться реалізувати потенціал фермерства.

Питанням становлення та розвитку фермерства присвячено роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних економістів: Чаянова А.В., Ігнатова В.Д., Збарського В.К., Саблука П.Т., Месель-Веселяка В.Я., Скрипника С.В., Власова В.Д., Блюм А. та ін. Проте в сучасній економічній думці і досі існують різні точки зору щодо значимості та сутності фермерства.

Ряд вчених-аграрників стверджують, що сімейні фермерські господарства — це найбільш раціональна і гармонічна форма організації сільськогосподарського виробництва. За фермерськими господарствами майбутнє розвитку аграрного сектора України [1]. "Переваги фермерської форми господарювання незаперечні, оскільки розвиток їх не самоціль, не бажання бути схожими на інших, а вимога, зумовлена входженням України в ринкове середовище" [2].

Опоненти фермерського укладу, навпаки, вважають, що індивідуальні селянські господарства — це не новий, а вже віджилий старий уклад, які не мають перспектив [3]. “У наших умовах фермеризація не може стати більш досконалою організаційною формою агровиробництва, оскільки для цього необхідним є довгочасний процес становлення, який, до того ж, дорого коштує” [4].

Альтернативність поглядів у науці — явище закономірне. Однак нерідко вона зумовлена тим, що до економічних явищ або процесів, форм господарювання підходять із різних позицій, без з'ясування вихідних положень [5].

У нашому випадку насамперед потребує чіткого визначення три питання:

- 1) про який різновид фермерства йдеться, адже воно неоднорідне і має складну структуру; різні підходи можуть бути до фермерства, що сформувалося еволюційно “природним” шляхом, і фермерства, яке зароджується на базі великих державних і колективних “соціалістичних” господарств;
- 2) чи є сенс виокремлювати певні типи фермерських господарств та за якими критеріями слід проводити їх класифікацію;
- 3) яка принципова різниця між особистими селянськими та фермерськими господарствами?

У науковій літературі до цього часу не досягнуто єдиної думки щодо змісту і співвідношення таких понять як “селянське” і “фермерське” господарства. Більшість учених-аграріїв вважають ці поняття нетотожними. При цьому в деяких випадках головна лінія їхньої різниці, як форм сільськогосподарських підприємств, проходить за критерієм використання найманої праці. Так, селянські господарства можуть залучати найманих працівників для виконання обмеженого виду сільськогосподарських робіт на тимчасовій, сезонній основі. Постійними й основними учасниками виробництва у селянських господарствах є їх власники і члени їхніх сімей — члени селянських господарств.

Фермерські ж господарства використовують у своєму виробничому процесі найманих працівників на постійній основі. Причому, за власниками фермерських господарств і членами їхніх сімей потенційно повинні зберігатися лише функції управління та організації виробництва [6].

Зауважимо, що у практичному плані при такому підході до визначення статусу “фермерське господарство” навіть на “батьківщині” фермерства у США 3/4 сімейних господарств не вписуються у статус фермерських, оскільки не наймають працівників взагалі. А якщо ще погодитися з автором у тому, що фермерськими є лише господарства, які наймають працівників на постійній основі, а сам фермер виконує тільки функції господаря-менеджера, то фермерські господарства займали б у США дуже скромне місце.

Отже, на нашу думку, показник залучення найманих працівників на постійній основі або тимчасовій основі не може бути визначальною ознакою фермерського господарства, проте його доцільно використовувати у якості класифікаційної ознаки певного типу фермерського господарства.

Інший, більш традиційний в економічній науці підхід до розв'язання даної проблеми — розмежування селянських і фермерських господарств за ступенем товарності виробництва, тобто прийнято вважати, що селянські господарства мають в основному натуральний характер, а фермерські — товарний, підприємницький [5]. Дійсно, в основі фермерства лежить здійснення підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. Отже, товарність виробництва є характерною ознакою фермерства, проте не є визначальною.

Деякі дослідники стверджують, що фермерські господарства відрізняються від селянських особистих господарств лише більшими розмірами землекористування [7]. Це, безумовно, важлива ознака, за якою вони різняться, а класифікація фермерських господарств стосовно землеволодіння і землекористування цілком доречно. Однак розміри землекористування не

можуть визначати форму господарювання та її мету. Тим більше, що відповідно до Закону України “Про особисте селянське господарство” розміри земельної ділянки особистого господарства можуть бути збільшені через спадкування земельної ділянки членами господарства.

Очевидно, щоб визначити родові ознаки фермерства, слід визначити суть понять “фермерське” і “селянське” господарство. Оскільки останні є похідними від понять “фермерське” і “селянське”, то спочатку розглянемо їх співвідношення. Згідно із словником російської мови Ожегова “крестьянин” тобто “селянин” — це той, хто зайнятий обробіткою землі як основною професією, землероб. Відповідно, селянствувати — означає займатися селянською, хліборобською працею [8].

Фермер — це власник сільськогосподарського виробництва, ферми [9]. Наведені словникові тлумачення понять “селянин” і “фермер” дозволяють стверджувати, що перше характеризує людину лише як працівника сільськогосподарського виробництва. Термін “селянин” не акцентує увагу на відносинах власності й господарювання, не визначає його економічний статус. Термін “фермер” характеризує людину як власника-господаря певного виробничого осередку у сільському господарстві, який тому і називають фермерським господарством.

Отже, на нашу думку, головними критеріями, згідно з якими аграрне господарство слід віднести до “фермерського”, є:

1) з економічної точки зору:

- приватна власність на засоби та результати праці (хоча частину землі та засобів праці фермер може орендувати, використовувати на засадах прокату, лізингу);
- власник господарства є господарем виробництва, тобто самостійно вирішує загальні організаційні питання виробництва: що, як, скільки і для кого виробляти [6];
- господарство підприємницького типу, головне призначення якого — виробництво товарної продукції;

2) з юридичної точки зору:

• господарюючий суб'єкт — юридична особа.

В аграрному секторі економіки України усі фермерські господарства ми пропонуємо класифікувати (допускаючи певну умовність) за такими критеріями (таблиця 1):

Таблиця

Класифікація фермерських господарств України	
Класифікаційна ознака	Типи фермерських господарств
<i>Організаційно-економічний аспект</i>	
1. Розміри землекористування:	
а) дрібні	
б) середні	
в) великі	
2. Рівень спеціалізації:	
а) коефіцієнт спеціалізації $\leq 0,50$	а) багатогалузеві
б) коефіцієнт спеціалізації $\geq 0,51$	б) однопрофільні
3. Кооперування:	
а) входять в кооператив	
б) не входять в кооператив	
<i>Соціально-економічний аспект</i>	
1. Використання найманої праці:	
а) не залучають найманих працівників	а) трудові
б) залучають найманих працівників	б) капіталістичні
2. Рівень товарності:	
а) коефіцієнт товарності $\leq 0,50$	а) низькотоварні
б) коефіцієнт товарності $\geq 0,51$	б) високотоварні
<i>Організаційно-правовий аспект</i>	
1. Форма власності на засоби виробництва:	
а) усі засоби виробництва у приватній власності	а) приватні
б) частина засобів виробництва орендована	б) приватно-орендні
в) усі засоби виробництва орендовані	в) орендні
2. Принцип створення:	
а) одним громадянином	а) одноосібні
б) кількома громадянами	б) сімейні
3. Основні моделі створення:	
а) на основі особистих селянських господарств	
б) в результаті реформування колективних сільськогосподарських підприємств	
в) шляхом виходу із КСП з майновими та земельними паями	
г) шляхом придбання майна або земельних ділянок	

Наведена класифікація дозволяє більш об'єктивно досліджувати і оцінювати розвиток фермерських господарств в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: Кол. монографія у двох томах. - Т.1. - К.: ІАЕ, 2000. - 306с.
2. Грищенко О.В. Фермерські господарства як форма аграрного бізнесу. - Х.: ДТУСТ, 2000. - 45 с.
3. Сергеев С. Современная реформа в Российской федерации и развитие сельского хозяйства СССР в послевоенные годы // АПК: экономика, управление. - 1993. - №6. - С. 23-25.
4. Московін А. Проблеми і альтернативи агрореформи // Економіка України. - 1998. - №1. - С. 75-78.
5. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. Структура форм господарювання в агросфері економічно високорозвинутих країн // Економіка АПК. - 2003. - №9. - С. 28-36.
6. Рубахин С. О классификации предприятий частного хозяйственного уклада в сельском хозяйстве // АПК: экономика, управление. - 1997. - №1. - С. 74-75.
7. Месель-Веселяк В.Я. Напрями реформування агропромислового виробництва в Україні // Економіка АПК. - 1999. - №1. - С. 38-40.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка. 16-е изд. - М.: Рус. Яз., 1984. - 262 .
9. Словарь иностранных слов. 14-е изд. - М.: Рус. Яз., 1987. - 524 с.